

Բ Ա Ն Ա Ս Է Ր

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ե Ի Գ Ծ Տ Ա Կ Ա Ն

Զ ՏԱՐԻ 1904	Տարեկան՝ 15 ֆր. = 6 ռբլ. = 3 դոլար :	ՄԱՅԻՍ-ԵՆՍ. ԹԻԻՒ 5-6
----------------	---	------------------------

Ա Ն Ի Ի Կ Ո Ր Ծ Ա Ն Ո Ւ Մ Ը

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն Վ Է Պ

(1034—1064 Թ.)

Ա.

Անխիդն վաճառք

Քնած էր Անի քաղաքը . . .

Նորահարսի նման սպիտակ , արծաթագոյն մշուշով էր քողարկուել
եւ ընկնելով երազների քաղցր գիրկը սլացել էր վե՛ր , վե՛ր դէպի եր-
կինք ու ամենի աչքից թաքնուել + Ախուրեան գետն էր միայն որ օձի
նման դալարուելով քերում էր Անիի ստորոտները եւ իւր պղտոր , ուռ-
չացած ալիքներով զարկելով դուրս ցցուած ժայռի կտորներին , փրփր-
ւում , կատաղում , ինքն իրան չփոթւում էր եւ ապա գլուխն առնելով
կորչում հեռո՛ւ . . .

Բայց ժամանակը անցնում էր առաջ , երբ մի բարակ զեփիւռ շըն-
ջալով շոյեց Անիին եւ դորովագուծ մօր նման վեր բարձրացնելով նրա
քողը իւր անոյշ , մեղմիկ համբոյրը դրոշմեց Անիի հազար ու մի եկեղե-
ցիների գմբեթներին ու ինքը կարծես վախվիւնելով փախաւ հեռու դէպի
ազատն Մասիս . . . Այդ ժամանակ սիրուն էր Անին , Լուսնի ցուրտ
ճառագայթները ընկան նրա աշտարակների , բուրջերի , գմբեթների ու
պալատների վրայ ու նրան տուին գիւթակաւ մի սիրուն պատկեր , Դիւ-
թական մի պատկեր էր ներկայացնում Հայոց թագաւորութեան խնամա-
կալ Վեսա Սարգսի պալատը , որի ստորոտի տակ Ախուրեանը շնչում
էր , փոթորկւում , զարկւում որպէս զի դուրս պոկի հրուանդանի այդ

կատրը ու հանդարտ եւ անպատճառ հոսի առաջ, Բայց նրա ճիգը ի դերեւ էր անցնում: Թայտը, որի վրայ կառուցուած էր այդ պալատը խիստ ամուր եւ անսասան էր: Այդ իսկ ժամանակն էր, որ Վեստ Սարգիս իշխանը վերջացնելով իւր գիշերուայ ընթերցել, բարձրացրեց պատուհանի թանձր վարագոյրը եւ դուրս նայեց: Նա նայեց իւր ոտքերի սակ տարածուած քաղաքին ու յուզուեց: Խոնարհ յուզեց նրան յայտնի չէր: Այդ պահուն քաղաքում տիրում էր խոր լուսթիւն. երբեմն երբեմն միայն լսւում էր պահապանների ոտքերի ձայները, որոնք չափաւոր բայց դանդաղ քայլերով շրջում էին պարիսպների ու աշտարակների վրայ ու հեռուն դիտում: Այդ ժամանակ շինականն ու քաղաքացին, իշխանն ու ազնուականը իրենց անդորր քնի մէջ էին ընկղմուած եւ ոչինչ բան չէր յուզում նրանց սիրտն ու հոգին. իսկ խաշնարածի հօտերն ու ջուկերը ագահութեամբ պոկում էին կանաչ խոտը եւ երփներանգ ծաղիկները: Գամիռներն անզամ անուշ քնած էին եւ նրանց քունն էլ չէր վրդովում ո՛չ հարամին եւ ո՛չ վայրենի գաղանը: Գիշերային այդ պահուն ամեն ինչ խաղաղ էր ու անդորր, եւ այդ խաղաղութեան խրքու կենդանի վկաներ Անիի 1001 եկեղեցիների գմբեթներն էին, որոնք այնպէս գեղեցիկ փայլում էին լուսնի արծաթադոյն ճառագայթների տակ . . .

Վեստ Սարգիս իշխանը այնպէս հրապուրուեցաւ Անիի գիւթիչ, կախարական տեսարանով, որ նրա աչքերից կայծակներ թոան եւ լայն բանալով աչքերը կանչեց.

— Հրաշալի՛ց իմ Անի . . . ո՛հ, ե՞րբ արդեօք դու ինձ պիտի պատկանես եւ ե՞րբ արդեօք իմ գլուխը պիտի պսակուի արքայական թագով . . . Ա՛խ, ես ոչինչ չեմ խնայի, ո՛չինչ, միայն թէ իդձերս կատարուին եւ գոռոզ Անին իմ հրամանով միայն շարժուի . . . Գա՛հը . . . բայց ո՞վ կարժանացնի ինձ այդ դահլին ու թագին: Գագիլը, իսկական ժառանգը կենդանի է իսկ նրա պաշտպան Վահրամ Պահլաւունի իշխանը արթուն: Միթէ՞ թոյլ կը տան ինձ այդ բանը գլուխ բերելու . . .

Վեստ Սարգիսը լսեց ու ընկաւ մտածմունքի մէջ:

Վրդովալից էր նրա մտածմունքը: Վրէժխնդրութեան եւ բարկութեան կայծակներ էին դուրս թոչում նրա աչքերից իսկ նրա խրոխտ գէմքը երբեմն դունաաւում էր, երբեմն այլայլւում իսկ երբեմն դառն յուսահատուում . . . Ո՞ւմ գէմ էր նա բարկանում կամ ում հետ ժպտում — յայտնի չէր. միայն թէ այդ ժամանակ նրա գլխով անցնում էին փոթորիկներ, զարհուրելի քան ովկեանի անեղ ալեկոծութիւնը, որոնք շառաչելով զարկւում էին իրար, փշրւում, յետ նահանջում ու տեղի տալիս անդորր խաղաղութեան:

Յանկարծ Վեստ Սարգիսը ցնցուեց եւ իւր լայն բացած աչքերը յանց գէպի Անիի մի փոշոցը, ուր մի սեւ կէտ էր երեւում: Այդ սեւ կէտը շտապ գէպի իւր պալատն էր ընթանում:

— Այս ի՞նչ բան է, մերմաց Վեստ Սարգիսը, արդէն կէս գիշեր է եւ փողոցում կրկին մարդ է երեւում։ Այս տեղ անպատճառ մի բան կայ։ Սեւ կէտը հետզհետէ մօտենալով պալատին, կանգ առաւ եւ շփոթ աւած սկսեց աջ ու ձախ նայել։

Դրան մօտ կանգնած պահապանը նրա առաջը կտրեց ու խորխտ ձայնով հարցրեց։

— Ո՞վ ես, ի՞նչ ես ուզում։

— Իշխանին ցանկանում եմ տեսնել, պատասխանեց նա հազիւ լսելի ձայնով։

— Բայց այս մէջ գիշերի՞ն . . .

— Այո՛, խիստ կարեւոր գործ ունիմ նրան յայտնելու։

— Սպասիր ուրիմի, ասաց պահապանը եւ երեք անգամ զարկեց դրան կոշնակը։

Վեստ Սարգիսը շատ զարմացել էր այդ անակնկալ հիւրի համար, եւ հրամայելով ընդունել նրան, ինքն իրեն ասաց։

— Տեսնե՛ք, ի՞նչ է ուզում ինձնից այդ անակնկալ այցելուն, ասաց նա ու ներս մտնելով սկսեց անհամբերութեամբ անց ու դարձ անել սենեկում։

Մի քանի բուպից յետոյ ներս մտաւ գիշերային այցելուն եւ շփոթուած կանգ առաւ դռների մօտ։

Վեստ Սարգիսը սուր, թափանցող հայեացք ձգեց նրա վրայ ու զարմացաւ։

Իւր առաջ կանգնած էր միջին հասակով մի մարդ քահանայական զգեստով։ Նրա գէմքը գունատ էր ու այլայլուած. կարծես նա հենց նոր մի ոճիր էր գործել։

— Նստեցէք, Տէր-հայր, ինչպէս երեւում է դուք շատ յոգնած էք, ասաց իշխանը եւ առաջարկեց քահանային նստել։

Քահանան նստեց առաջարկած գահաւորակի վրայ, Նա աշխատում էր հանգիստ երեւալ, բայց սրտի բարախիւնը նրան չէր թոյլ տալիս, Նա գեռ լուռ էր եւ ոչ մի բառ չէր կարողանում արտասանել։

Վեստ Սարգիսը խոր զննում էր նրան եւ մտածում։

Այցելուի գէմքը ծանոթ էր իրեն. նա տեսել էր այդ քահանային, բայց թէ ո՞ր տեղ — չէր կարողանում մտաբերել։

— Իշխա՛ն, վերջապէս ասաց քահանան, եւ երկիւղով աջ ու ձախ նայեց, եւ մի կարեւոր բան պիտի հաղորդեմ քեզ, սակայն այդ բանը խոր գաղտնիք պիտի մնայ իմ եւ քո մէջ։

Վեստ Սարգիսը աչքերը մի տեսակ փայլ ստացան, նրա հոգին գուշակում էր, որ այդ խակ լուպէին նա պիտի մի զարհուրելի լուր լսի։

— Կարող ես վստահ լինել, տէր հայր, ասաց Վեստ Սարգիսը։

— Բայց մեզ ոչ ոք չի լսի։

— Ոչ ոք : Զգուշութիւնն համար եւ կը փակեմ բոլոր դռները եւ կիջեցնեմ վարադոյրները , ասաց իշխանը եւ վեր կենալով տեղից փակեց դռները եւ իջեցրեց թանձր վարադոյրները :

Նրանք մնացին միայնակ ճրագի աղօտ լուսաւորութեան տակ : Իշխանը նստեց քահանայի կողքին եւ լուռ հրան էր նայում , իսկ քահանան զեռ լուռ գիտում էր սենեկի թանկագին զարդարանքներին , որ յուսական ճաշակով էր զարդարուած :

— Խօսի՛ր , ես պատրաստ եմ քեզ լսելու , ասաց խորհրդաւոր ձայնով իշխանը :

— Իշխա՛ն , երգուիւր Անիի 1001 եկեղեցիների վրայ , որ այս բանը կը մնայ մեր մէջ զաղտնիք , պատասխանեց քահանան :

— Երգւում եմ :

— Լսի՛ր ուրեմն , ասաց քահանան այնքան ցած ձայնով , որ հագիւլսւում էր . — Դու ինձ պէտք է որ տեսած լինիս եւ ճանաչես : Ես կրակոս քահանան եմ . կաթուղիկոսի գրան հիւրընկալը :

— Ա՛հ . . . յիշում եմ : Ես տեսել եմ քեզ :

— Զորս տարի է ես հեռացած էի հայրենիքիցս եւ մի քանի ամիս է ինչ վերադարձել եմ :

— Բայց ո՞ւր էիր գնացել :

— Կոստանդնուպօլիս , Հոռոմոց թագաւորի մօտ :

— Հոռոմոց թագաւորի՞ . . . բայց ի՞նչ էիր շինում այնտեղ , հարցրեց Վեստ Սարգիսը զարմացած եւ իւր աչքերը յառեց կրակոս քահանայի վրայ :

— Ես գնացել էի բոլորովին մասնաւոր գործով , երբ բաղդը ինձ մի այնպիսի բանի հանդիպեցրեց , որը տակն ու վրայ պիտի անի իմ կեանքը եթէ դու չօգնես ինձ :

— Ասա՛ , ես պատրաստ եմ օգնել քեզ , եթէ կարողանամ :

— Օ՛հ . . . միայն քեզ ճանաչեցի այդ դործին յարմար , որովհեւ տեւ քո մասին Յոննաստանի մայրաքաղաքում լաւ լուրեր են պատում :

— Ի՞նչպէս :

— Նրանք դուում են քեզ եւ իրենց մարդը համարում . իսկ ինձ էլ այդ տեսակ մի մարդ էր պէտք :

— Ի՞նչպէս . վերջապէս ասա՛ եւ համբերութիւնից մի հանիւր ինձ :

— Շտապել պէտք չէ , իշխան . ես քեզ այս բոլէիս մի այնպիսի գաղտնիք պիտի յայտնեմ , որից դու կը սարսափիս :

— Զարմանալի մարդ ես , աէրտէր , ասա՛ վերջապէս գաղտնիքը :

— Լսի՛ր . քեզ յայտնի է՝ որ մեր Յովհաննէս-Սմբատ թագաւորը Պետրոս Կաթուղիկոսի ձեռքով Անին իւր շրջակայքով իւր մահուանից յետոյ յանձնում է Յոյներին Հետեւապէս նրա սուլած այդ թղթի գօրուածեամբ , Անին իւր շրջակայքով պատկանում է Յոյներին , բայց . . .

— Բայց . . . չարունակեց Վեստ Սարգիսը , որ այրուում էր անհամբերութիւնից :

— Բայց Յոյները այդ չեն պահանջում , որովհետեւ Անին իւր շրջակայքով . . .

— Ի՞նչ . . .

— Ի՛նչ է պատկանում , ասաց Կիրակոս քահանան եւ շեշտակի նայեց ուղիղ իշխանի աչքերին :

— Ինչպէ՛ս , խուլ ձայնով հարցրեց Վեստ Սարգիսը եւ շանթահարի նման վեր թռաւ տեղից ու իւր աչքերը յատելով քահանայի երեսին ուղում էր կարողաւ նրա աչքերի մէջ թէ այդ քահանան հօջէ խելագարուել :

— Հանդարտ , իշխա՛ն , հանդարտ , ես խելագարուած չեմ :

— Պարզիր միտքդ , տէր հայր , ես դեռ չեմ հասկանում թէ ինչպէս է որ Անին քոնն է :

— Շատ պարզ : Այն թուղթը , որով յանձնում էր Յովհաննէս թագաւորը Անին եւ իւր շրջակայքը Յոյներին , այն թուղթը . . . ինձ մօտ է :

— Ո՛ւր է , ո՛ւր է այդ թուղթը , ցոյց տուր ինձ , համարեա դու ասց Վեստ Սարգիսը եւ խելագարի նման վեր թռչելով տեղից նախ շուրջը նայեց , ապա ձեռքը տարաւ դէպի իւր սրի երախակալը : Նրա գլխում մի շար միտք ծնեց — սպանել Կիրակոս քահանային եւ տիրանալ այդ թանկագին թղթին , բայց զսպեց իրեն , երբ նկատեց , որ քահանայի փարաջայի տակ նոյնպէս մի սուր փայլեց :

— Հանդարտ , իշխան , մեր աղմուկը կարող են լսել եւ զուր կասկածի տակ ձգել :

Վեստ Սարգիսը գինաթափ եղաւ եւ աւելի մեղմ հարցրեց :

— Պատմիր , տէր հայր , թէ ի՞նչպէս այդ թուղթը քո ձեռքն ընկաւ :

— Ես մայրաքաղաքումն էի երբ Կոստանդին թագաւորը իւր մահուան ժամանակ կանչեց ինձ իւր մօտ եւ տալով ինձ այդ թուղթը ասաց . « Տա՛ր , հայ քահանայ , այս թուղթը ոտի քո թագաւորին եւ ասա՛ նրան իմ կողմից թէ ինչպէս ամեն մահկանացու՝ ես էլ յաւիտեանականութեան չեմ քի վրայ եմ կանգնած եւ չեմ կամենում ուրիշի սեփականութիւնը յափշտակել . թող ուրեմն յետ առնէ իւր թագաւորութիւնը եւ իւր որդոյը տայ » : (1029) թ .) Կոստանդին թագաւորը մեռաւ եւ ես այդ թուղթը ինձ մօտ պահեցի մինչեւ այսօր : Այժմ քո խորհրդին եմ դիմում թէ ի՞նչպէս վարուեմ այդ թղթի հետ , որ կարող է մեծ սպանովութիւն տալ ինձ եթէ ես կրկին վաճառեմ Յունաց նոր կայսեր վրայ թէ յանձնեմ մեր թագաւորին :

— Վաճառե՛լ . . . Անին վաճառե՛լ , բացականչեց Վեստ Սարգիսը խորին մոմտունքով եւ ապա մի վայրկեան լուռ մնալուց յետոյ շարունակեց .

— Իսկ ո՛ւր է թուղթը , այժմ մօտդ է :

— Ո՛հ, նա պահուած է ապահով տեղ :

Տիրեց լռութիւն : Երկուսն էլ մտածում էին . երկուսն էլ մաքով սլանում էին փառքի եւ հարստութեան եսեւից եւ այն փարթամ Անիի փրկանքով, հայրենիքի վաճառքի գնով . . .

— Այո՛, ես համաձայն եմ, վերջապէս ասաց Վեստ Սարգիսը, այդ բանը կը նպաստէ նպատակիս հասնելուն եւ ես ու դու ապահով կը լինենք :

— Ուրիմն դու էլ համաձայն ես ինձ հետ, որ Անին վաճառուի մեր հանգստութեան եւ փառքի համար, հարցրեց վերստին Կիրակոս քահանան եւ նրա սրտից ծանր բռնու իջաւ, երբ լսեց Վեստ Սարգսի դրական պատասխանը :

Կիրակոս քահանան գտել էր իւր համախոհին : Միայնակ ծանր էր կատարել այդ վատթար վաճառքը :

— Համաձայն եմ, եւ վաղն եւ եթ դու պիտի գնաս Կ. Պօլիս, Յուսաց նոր կայսեր՝ Միխայէլի մօտ եւ յանձնես այդ թուղթը նրան : Նրանք մեծ փրկանք կը տան այդ թղթին եւ դրանով մեր ճանապարհը կը հարթուի : Ես կը տամ այդ մասին հարկաւոր նամակները :

— Ապրիս, իշխան, ես չեմ սխալուել իմ ընտրութեան մէջ, պատասխանեց Կիրակոս քահանան ողբերգութեամբ :

Այնուհետեւ երկար խօսեցին երկու այդ անարժան մարդիկ՝ հոգեւորականը եւ աշխարհականը եւ բաժանուեցան իրարից այն ժամանակ իրայն, երբ Անին ուղում էր նոր զարթնել իր անուշ քնից :

Կիրակոս քահանան աննկատելի կերպիւ գուրս եկաւ Վեստ Սարգսի պալատից եւ կորսւա Անիի փողոցների մէջ . . .

Բ.

Ունեթը

Անին վարթնում էր . . .

Բարձրագիւր կաթուղիկէնքը թօթափում էին իրենցից դիշերային մթութեան քողը եւ հպարտութեամբ վեր պարզելով իրենց ճակատը, սպասում էին ողջունելու առաւօտուայ անդրանիկ ճառագայթներին :

Հազար ու մի հկեղեցիներից արդէն դրդում էր առաւօտուայ « երբորդի » ձայնը, իսկ Անիի չրջականների ոչխարների մայիւնը, կովերի բառաչիւնը, ձիերի խրխնջոցը եւ հովիւների սրնդի ու երգի ձայները, որոնք միախառնուելով հկեղեցիների զանգերի ձայների հետ, մարդկային հոգին լցնում էին մի տեսակ կենդանութեամբ, մի առանձին աշխուժութեամբ, որից յետոյ ամեն մարդ լիառատ չրթունքով աղօթք էր մրմընջում եւ համբուրելով եկեղեցու դռները գնում իւր գործին : Փողոցները կամաց կամաց լցվում էին մարդկանցով, Կհանքը սկսում էր եւս գալ . իսկ

եկեղեցիները մէջ սկսեւում էր քաղցրամուտ «Ալէլուիա» ։ Իշխանն ու զինուորը, ծերն ու երիտասարդը, կիներն ու երեխան եկեղեցիներում ծնկաչոք աղօթում էին եւ գոհութիւն մատուցանում Տիրոջը, իսկ յետոյ սկսւում էր անեցիկների առօրեայ կեանքը, — ծխնելոյգներից բարձրա՛նում էր ծուխը, մատաղահաս աղջիկները կուժը ուսներին դէպի աղբիւր՝ ներն ու Ախուրեանն էին շտապում, դարբինը փշուռ էր իւր փուքսը եւ երկաթը շիկացնում, վաճառականը իւր առեւտուրն էր սկսում, զինուորը իւր զինուորական վարժութիւնը, իսկ մանրիկ երեխաները՝ փոքրիկ աղջիկներն ու տղաները լցւում էին իրենց դռների առաջ՝ փողոցներում եւ սկսում իրենց մանկական զուարթ խաղերը . . .

Մի խումբ բոկոտն տղաներ խաղում էին փողոցի մէջ, հրե դրանցից մէկը ուշադրութիւնը դէպի փողոցի ծայրը դարձնելով կանչեց .

— Խենթը՛, խենթը՛ դալիս է :

Մանուկները մի վայրկիւսում դադարեցրին իրենց ուրախ գոռիւնդոյիւնը եւ սլացան դէպի փողոցի ծայրը, ուր երեւեցաւ խենթը մի խումբ մանուկներով շրջապատուած :

Խենթը միջին հասակի մի մարդ էր, մազերը դգգուած, երկար մօրուսը անկանոն թափմովում, շորերը պատառտուն եւ բոկոտն : Նա ձեռքին մի երկար ծուռմուռ փայտ ունէր, որի վրայ երբեմն երբեմն յենւում էր ու կատաղութեամբ լի աչքերը դարձնում շուրջ, ուշադրութեամբ դիտում ամեն անցորդի, կանգ առնում, խօսում ու խօսացնում : Երեւ խաներից շատերը ծաղր էին անում նրան, քաշում էին նրա պատառտուն հանդերձներից, իսկ մի քանիսը լուռ հետեւում էին նրան եւ երկիւղածութեամբ նայում նրա օտարոտի շարժումներին : Իսկ հասակաւոր մարդիկ, մանաւանդ ստոր դասին պատկանողները թէ կին եւ թէ մարդ նրան « սրբի կապած » էին անուանում եւ ամեն յարգանքներից էին սալիս նրան : Ի՞նչ էր այդ խենթը, ո՞րտեղացի էր կամ ո՞րտեղից իր գալիս նա առաւօտները եւ կամ ո՞ւր էր գնում — ոչ ոքի յայտնի չէր : Ամբողջ քաղաքացիք զրան ճանաչում էին խենթ անուան տակ, որը առաւօտները խիստ կանուխ յայտնւում էր Անիի փողոցներում եւ ուշ գիշերին չքանում . . .

Ահա նա ձեռքի փայտը ճօճելով անցնում է առաջ դէպի Վեստ Սարգսի պալատը եւ տեղ տեղ կանգնելով կանչում .

Ինձ մի հարցնէք ով եմ ես

Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ

Սիրուն ու շէն Անիին եմ ես

Վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ . . .

Կանայք ու հարսները դռների արանքներից նայում էին խենթին, զրուխները շարժում եւ զանազան կնիթադրութիւններ անում : Նրանք

հաւատում էին , որ սրբերն են խօսեցնում խենթին եւ թէ Անիի գլխին մեծ չարիք կայ դալու :

Շատ տեղ , ուր կանգ էր առնում խենթը եւ իւր « վա՛յ ինձ , վա՛յ ինձ » ասում , կանայք խաչակնքում էին երեսները եւ խենթին հաց , պանիր , ձու եւ այլն առաջարկում . սակայն խենթը նայում էր նրանց , գլուխը շարժում եւ ճօճելով իւր փայլը առաջ գնում :

— Է՛յ . թողէ՛ք ինձ , թողէ՛ք , հէ՛յ , հէ՛յ , հէ՛յ . . .

— Աղջի , խաթուն , լսո՞ւմ ես խենթին . նա էլ մի չարիք է գուշակում Անիի գլխին ինչպէս որ անցած գիշերը դուշակում էր մեր դրկից Մարօն , դարձաւ մի կին իւր հարեւանուհուն , որ մտքամուլար նայում էր խենթի ետեւից :

— Հա՛ , Նղսօ ֆան , ճիշտ է , աշխարհի վերջը եկել է , ժամանակներս փչացել է , էլ ոչ մեծ կայ , ոչ փոքր : Աստուծոյ բարկութիւնը շուտով պիտի իջնի Անիի գլխին , պատասխանեց նա խոր հոգոց հանելով :

— Ի հա՛րկէ որ Աստուծոյ բարկութիւնը պիտի իջնի . Աստուած ի՞նչպէս կարող է համբերել այն անդգամութիւններին , որ մեր ցահելները գործում են : Մի՛տքդ է անցեալ օրուայ դէպքը Մայր տաճարում թէ ի՛նչ օյին հանեցին խեղճ հայր սուրբի գլուխը : Նրանք հայր սուրբի կարճ հասակի վրայ ծիծաղել ու զեւելով ահագին զբոսկալ էին գրել նրա առաջ , որ խեղճը չ'կարողանայ աւետարան կարգալ ու իրենք վրան խնդան : Հա՛ , լաւ խնդացին . նրա անէծքը դուր չի անցնի անեցիների գլխին :

— Թո՛ղ Տէրը փրկէ մեզ , պատասխանեց Նղսօն եւ ներս գնաց :

Մինչդեռ երկու հարեւանուհիները խօսում էին , այդ միջոցին խենթը « Դարբնոց փողոցի » ծռուելով մտաւ բռն փողոցը եւ իւր փայլը շարժելով կանգ առաւ Արքունի պալատի մօտ ուր ապրում էր այդ ժամանակ Վեստ Սարգիս իշխանը : Նոյնից վերեւ , նայեց ցած ու կարծես հիացաւ նրա նուրբ քանդակները ու պատերին հագցրած դեղին ու սեւ քարերից կազմած զմրդերը տեսնելով . բայց յանկարծ նրա գոյնը նեւառեցաւ , աչքերը կառադուրեւումը լցուեցին եւ համարեա խեղտուող ձայնով կանչեց .

Ինձ մի հարցնէ՛ք ո՞վ եմ ես

Վա՛յ ինձ , վա՛յ ինձ ,

Սիրուն ու շէն Անին եմ ես . . .

ասաց , փայլը ամուր դետին խփեց , մի քանի յիմար ոտաւաններ արաւ եւ ապա զիմելով Վեստ Սարգիս իշխանի ծառաներին՝ գոռաց .

— Ի՞նչ էք կանգնել , խենթին գինի տուէ՛ք , գինի . . .

— Արի՛ , խենթ , արի՛՝ գինի տանք քեզ , կանչեցին ծառաները :

— Հօ՛ , հօ՛ , հօ՛ , ասաց խենթը , փայտով յետ քչեց երեխաներին եւ անցնելով սիւնազարդ սրահից մտաւ խոհանոց , ուր ծառաները անուշահամ կերակուրներ էին պատրաստում իշխանի համար : Խենթին գինի

տուին . նա անհետի գաւաթը դատարկեց , մի քանի ծամածոռութիւններ արաւ . ու ծիծաղեցրեց ծառաներին :

— Խենթ , գինի էլի՛ կուզե՞ս , հարցնում էին նրանք :

— Տուր մի գաւաթ էլ , ասաց նա եւ նորից դատարկելով սկսեց աւելի խենթութիւններ անել ու զուարճացնել ծառաներին :

Կարճ ժամանակ անցաւ եւ խենթը յանկարծ ձեռքով գլխին խփեց , փայտը գէն չպրտեց եւ ատանց մի խօսք ասելու պատկեց մի անկիւնում : Քիչ յետոյ նրա խռովոցը լսուեց :

Ծառաները ոչինչ ուշադրութիւն չ'դարձրին նրա վրայ . նրանք ճանաչում էին խենթին եւ այդ առաջին անգամը չէր , որ խենթը մի երկու գաւաթ գինի խմելուց յետոյ քնում էր խոհանոցում : Նրանք արդէն մոռացած խենթին եւ այժմ սկսեցին իրար հետ կատակներ ու զրոյց անել :

— Կարօ՛ , գիշերս ո՞վ էր , որ մեր իշխանի մօտ եկաւ , հարցրեց մի ծառայ գոհապանին , որ հենց նոր ներս մտաւ իւր բաժին կերակուրը ստանալու :

— Չ'գիտեմ , մի ինչ որ քահանայ էր եւ գրեթէ լոյսը բացւում էր որ հեռացաւ : Այս գիշեր մեր իշխանը քուն չունեցաւ :

— Ի՞նչ կար որ : Մի՞թէ կարեւոր գործ էր :

— Չ'գիտեմ : Ախտապանին արդէն հրամայուած է չորս ընտիր ձիեր պարաւտել այս գիշերուայ համար : Կարծեմ որ այդ քահանային պիտի հոռոմոց երկիրը ուղեկցին :

Խենթը , որ ամենեւին քնած չէր , այլ դիտմամբ քնած էր ձեւաւ . ու , մի տեսակ ցնցուեց երբ այդ խօսքերը լսեց , բայց չուտով զսպեց իրեն , որ ծառաները գլխի չ'ըն՝յնեն ու անուշ քնած ձեւացնելով իւր խռովոցը շարունակեց :

— Զարմանալի բան , մեր իշխանը հոռոմներին չատ է սիրում , միշտ նրանց հետ է դրադրութիւն անում :

— Հո՛ւ , բայց Աստուած վերջը բարի անի , ասաց գոհապանը եւ դուրս գնաց : Խօսակցութիւնը ընդհատուեցաւ :

Խենթը մի քանի անգամ դարձաւ կրակի վրայ խորովուողի նման ապա յանկարծ վեր թռաւ տեղից , վայրենաբար չորս կողմը նայեց եւ կանչեց :

— Է՛յ , հէ՛յ . . . ջուր տուէ՛ք ինձ , սիրտս այրւում է , ջո՛ւր . . . Նրան ջուր տուին . խմեց , փայտը կրկին ձեռքն առաւ եւ դուրս գալով խոհանոցից կրկին կանչեց իւր հին երգը :

Բայց այս անգամ նրա ձայնը դողում էր ու սրունքները ծալում : Իսկ ուշադրութեամբ նայողը կը տեսնէր , որ նրա աչքերից առատապէս թափւում էր արտասուքը եւ զլսրուելով նրա գզգզուած մօրուսի վրայից ընկնում գետին :

Խենթը լալիս էր . . .

Գ.

Փոքորկի միջոց

Բնութեան տարերքը կատաղել էր . . .

Սպառնալից ամպերը կախուել էին եւ նրա շրջակայքի գլխին ու ամէն ինչ կորցրել խորին, անթափանցելի խաւարի մէջ :

Զարհուրելի փոթորիկ էր սկսում Անիի գլխին . մրրիկը ամենայն կատաղութեամբ փչում էր եւ բուռն ոյժով յարձակուելով Անիի պարիսպներին վրայ, ուզում էր նրանց խորտակել, հիմնայատակ անել, բայց դիմադրութեան հանդիպելով՝ յետ էր նահանջում դէպի արձակ ու ազաժողաշտերն ու ձորերը եւ այնտեղ սկսում իւր յուսահատ ոռնոցը . . .

Անիի շրջակայքում քամին ոռնում էր ու լալիւ . նա լաց լինելով կորչում էր հեռու եւ անյայտանում լեռների մթին խորշերում : Բնութեան տարերքի այդ արհաւիրքի ժամանակ չորս ձիաւոր մարդ ոտից ցզլուխ զինորուած մօտեցան Անիի կարուց դռանը եւ կանգ առան : Այդ դուռը փակ էր եւ պահապանը չէր երեւում :

— Անիծուած պահապանը չէ երեւում, ո՞վ պէտք է մեզ համար դուռը բանայ, մրմռաց ձիաւորներից մէկը :

— Հա՛, խնդիրն էլ դրանումն թէ չէ մեզ պէտք չէր նրա թթուած դէմքը տեսնել, պատասխանեց միւսը :

Նրանք առաջ անցան եւ սկսեցին դուռը ծեծել : Իսկոյն յայտնուեցաւ պահապանը եւ իւր երկայն նիզակի վրայ յենուած կանչեց՝

— Ո՞վ է այնտեղ :

— Բա՛ց դուռը, կանչեց ձիաւորներից մէկը եւ յանդուգն կերպիւ ձին առաջ քշեց :

— Սպասեցէ՛ք, չի կարելի, նշանաբանը ասացէ՛ք :

— Կեցցէ՛ Գազիկ, ասաց ձիաւորը :

— Հա՛, այդպէս է, անցէ՛ք բայց լաւ որ չէք տեսնի այս փոթորկին, ասաց պահապանը եւ դուռը բանալով բաց թողուց ձիաւորներին Անիի պարիսպներից եւ քիչ յետոյ շռնչիւնով նորից փակելով մրմռաց :

— Զարմանալի մարդիկ կան, որ այս տեսակ փոթորկի ժամանակ էլ հանգիստ չեն մնում եւ մտածում են ճանապարհ գնալ : Ի՛նչ է, մի՞թէ չէին կարող սպասել, որ առաւօտը լուսանար :

Մինչդեռ պահապանը փակում էր դուռը եւ ինքն իրեն մրմռում, ձիաւորները շտապով սլանում էին դէպի կարին տանող ճանապարհը :

— Աստուած վկայ լաւ ժամանակ ընտրեցինք : Մեզ ոչ ոք չի նկատի, ասաց ձիաւորներից մէկը :

— Այո, լաւ ժամանակ ընտրեցինք, բայց մրրիկի ձեռքից ազատ-

ուելու չենք . տեսնո՞ւմ ես ինչպէս նա փչում է . կարող է մեզ ձորը ձգել կամ ժայռից ցած գլորել , պատասխանեց միւսը :

— Ձէ' , քամին ոչինչ չի կարող անել եթէ դեւերը մեզ չը մոլորեցնեն , սրախօսեց միւսը :

Դեւերը այստեղ գործ չունեն , մրմռաց միւսը եւ վախեցած ձեռքը դէպի ծոցը տարաւ , ուր շօշափեց մի թուղթ : Կարծես նա վախենում էր , որ դեւերը չ'յափշտակեն այդ թանկագին թուղթը , որի բովանդակուած թեան հետ միայն ինքն էր ծանօթ :

Ձիաւորները լռեւեայն առաջ էին գնում . մորթիկը հետզհետէ կատաղում էր եւ հեռուից արդէն լսելի էին լինում որոտման խուլ զգրդիւնը . քիչ յետոյ պիտի սկսուէր հեղեղը : Եւ յիշաւի , գիշերային ճանապարհորդները դեռ մի քանի մղոն չէին հեռացել , երբ առաջին փայլակը դողդողալով մի վայրկեան միայն լուսաւորեց շրջակայքը եւ հանգչելով կրկին խորին խաւարի մէջ ընկզմեց նրան :

Այդ ժամանակ առաջ գնացող ձիաւորը յանկարծ քաշեց ձիու սանձը եւ կանգնեցրեց երիւարին :

— Ի՞նչ կայ , աէր հայր , ինչո՞ւ ձին կանգնեցրիք , հարցրին միւս ձիաւորները շրջապատելով առաջ գնացող ձիաւորին , որը մեզ ծանօթ կիրակոս քահանան էր :

— Փայլակի լոյսի տակ մի մարդ անցաւ մեր ճանապարհի մի կողմից միւսը եւ թագնուեց խրամատի մէջ , վախենում եմ , որ մեզ լրտեսողներ լինին :

— Օ' , այդ անկարելի է . իշխանից մենք հրաման ունինք , որ ամեն մի լրտեսի կամ մեզ արգելք եղողի սպանենք , պատասխանեց միւսը :

— Պէտք է սպասել փոքր էլ եւ կրկին փայլակի լոյսով դիտել շրջակայքը , ապա թէ ոչ ծուղակի մէջ կընկնենք :

Փայլակը նորից փայլեց , աւելի երկար եւ աւելի ահարկու , բայց շուրջը ամայութիւն էր տիրում եւ ոչ մի շարժում կէտ չէր երեւում : Կիրակոս քահանան լայն բացած աչքերով ուղում էր ամեն մի քար , ամեն մի թուփ խուղարկել , սակայն վայրկեանական լոյսով ոչինչ չէր կարողանում անել :

— Ձէ , աէր հայր , ոչինչ չկայ , ինչպէս երեւում է գազան կամ մի ուրիշ կենդանի է եղել , որ շտապով անցիլ է մեր ճանապարհի վերայ , թէ չէ ո՞վ կը համարձակուէր այս տեսակ եղանակին դուրս գալ : Մի՞թէ նրանք մտադիր են դադաններին կերակուր դառնալու :

— Այո , էլ ոչ ոք չէ երեւում , բայց ես սխալուած չ'պիտի լինեմ : Կարծեմ մի մարդ էր որ անցաւ , մտախոհ ասաց կիրակոս քահանան :

— Դաշտը ընդարձակ է . մենք կարող ենք շեղուել մեր ճանապարհից եւ փոխանակ ուղիղ ճանապարհով գնալու՝ դաշտի միջով գնալ եւ ապա կրկին ճանապարհը ընկնել :

— Չէ, այդ անկարելի է : Գիշերը մութն է եւ մինք կարող ենք ճանապարհը կորցնել կամ խրամատները հանդիպել :

— Վախեցող մարդը գիշերով ուսնից չ'պէտք է դուրս գայ, ասաց մէկը եւ ձին առաջ քնեց : Նրան հետևեցին միւսները : Մի քանի քայլ դեռ չէին արել, երբ յանկարծ, քարերի տակից մի մարդ դուրս թոսւ եւ կանգնեց ձիաւորների առաջ :

— Անձնատուր եղէք, ասպա թէ ոչ ձեզ մահ է սպառնում, դուռաց նա մի աշնակիսի խորխտ ձայնով, որ մեր ճանապարհորդների մարմնով սառը դող անցաւ : Նրանք մի առ ժամանակ քարացածի նման անշարժ մնացին եւ ասպա, հրր փայլակի լոյսի տակ նկատեցին, որ իրենց շրջապատողը միայն մի հետիոտ մարդ է, խելքները զլխները ժողովեցին եւ սրերը հանելով յարձակուեցան նրա վրայ :

— Ի՛նչ, դուք կռուել է՞ք ուզում, կանչեց նոյն ձայնը եւ իւր ձեռքի ահագին փայտով խփեց մի ձիաւորի, որը ակոյն ու ակոյն շուռնը փչելով, ցած զլորուեց ձիուց : Միւս ձիաւորները նկատեցին իրենց ընկերոջ մահը եւ աւելի կատաղութեամբ յարձակուեցան. սակայն իրենց թրերով ոչինչ մնաս չկարողացան տալ հրկար փայտին, որը աջ ու ձախ հարուածներ էր հասցնում եւ մինը միւսի ետեւից կիսամեռ ցած զլորում : Այդ խառնակութեան ժամանակ ձիաւորներից մէկը շեղելով ճանապարհը կորաւ թմբի ետեւը, երբ դարան մտնող մարդը իւր փայտով մի աշնակիսի հարուած հասցրեց վերջին ձիաւորին, որ նա չ'կարողացաւ անգամ մի ձայն հանել եւ ինչպէս մի փայտ զլորուեցաւ դետին : Դարան մտած մարդը փայտը դեռ աջ ու ձախ էր սլոտեցնում ու ինքն իրեն ասում :

— Ո՞ւր էք, է՞լ չկաք, էլ չկա՞ք . . .

Տեսնելով որ էլ մարդ չկար, որի հետ կարող լինէր կռուել, դարան մտած մարդը փայտը մի կողմ նետեց եւ մօտենալով կիսամեռ մարդուն, որի բերանից փրփուր եւ արիւն էր դուրս գալիս, դռաց՝

— Ի՛՞յ, անխիղի արմատ, տո՛ւ, ո՞ր սատանի քամին էր տանում ձեզ եւ ո՞ւր :

Ընկած մարդը մահամեծ խրխրոց էր հանում եւ մի քանի անկապ կցկտուր խօսքեր արտասանում : Կարծես նա իւր լայն բացած աչքերով ուզում էր ականել թէ ո՞վ էր իրեն հետ խօսողը : Եւ երբ փայլակի լոյսի տակ նկատեց իրեն վրայ կոթնած մարդուն, սոսկալով նա մի ցնցիւն արաւ, ճիգ արաւ գլուխը բարձրացնելու, բայց նորից գլուխը վայր ձգելով կանչեց .

— Խեղժո՛ւ . . .

— Հա՛, խեղժը, լաւ ճանաչեցիր : Ասա՛, ո՞ւր էիք գնում թէ չէ մաս մաս կանեմ քեզ :

Բայց վիրաւորը մի քանի անկապ խօսքեր էլ ասաց եւ յանկարծ մորթած հաւի նման մի քանի ցնցիւն անելով մնաց անշարժ, նա արդէն

մեռած էր : Մեր խենթը երբ նրա մահ նկատեց , թողեց նրան եւ մօտեցաւ միւսներին , ճանապարհի վրայ երեք դիակ միայն նկատեց , որոնց շորերը եւ գրպանները քրքրելուց յետոյ , ուղեց չորրորդ ձիաւորին էլ խուզարկել , բայց նրա գիակը չ'գտաւ : Խենթը սոսկաց :

— Ո՞ւր է չորրորդը : Նրանք չորսն էին : Չորս ձի , չորս մարդ : Վայ ինձ նա փախաւ , նա տալաւ , ասաց նա եւ երկու ձեռքով զլխին առեց :

Այդ ժամանակ հենց իւր գլխին ամպը կարծես ճայթեց , լսուեց որոտման ահուկի դղրդիւնը եւ խոշոր անձրեւը սկսեց թափուել խենթի դըլխին . . .

Խենթը պահ մի կանգ առաւ , խոր ախ քաշեց եւ իւր փայտի առնելով անցաւ առաջ եւ կորաւ խորին մթութեան մէջ . . .

Դ.

Կիրակոս Քահանան

Բոսֆորի գեղարուեստական ասիերին 1034 թուականին ծաղկում ու բարդաւաճում էր Բիւզանդիայի մայրաքաղաք Կոստանդնուպօլիսը : Մի կողմից Պոնտական (Աեւ ծով) իսկ միւս կողմից Միջերկրական ծովերի ասիերից վաճառականական նաւերը շտապում էին դէպի Յունաց այդ քաղաքը եւ վաճառականութեան հետ միասին ծաղկեցնում նաեւ այդ քաղաքի ճարտարապետութիւնը : Առաւօտեան ժամի տասն էր : Կ. Պօլիսը խիստ մեծ շարժողութեան մէջ էր : Կեանքը եռ էր գայիս եւ ամեն դասակարգի մարդիկ մըջիւնների նման անց ու դարձ էին անում զանազան փողոցներում : Բեռնակիրները նաւահանգիստներում ցած էին բերում նաւերից զանազան ապրանքներ կամ դէպի նաւերն էին կրում հակերով բեռները : Փոքրիկ նաւակներով անցնում էին իշխաններն եւ իշխանուհիները Բոսֆորի մի ասիից միւսը , իսկ զինուորականները զարդարած զէնք ու զրահով , փայլուն զգեստներով եւ հեծած նժոյցների վրայ արաքապէս սլանում էին Կ. Պօլսի փողոցներով : Այդ միջոցին Յունաց Միքայէլ կայսեր պալատն էլ դղրդում էր պալատականներով , իշխաններով եւ զինուորականներով : Թէեւ մի խումբ պահապաններ հսկում էին պալատի մուտքը , սակայն ամեն գոտակարգի մարդիկ անց ու դարձ էին պալատի չքեղ առաքիճաններով ներկայանալու Միքայէլ կայսեր : Ընդհանուր դահլիճի մէջ արդէն հաւաքուած էին շատ խնդրատուներ եւ պալատի սենեկապետը մէկ մէկ հրաւիրում էր նրանց կայսեր առանձնասենեակը : Ուր ընթերցաւ կայսրը դահլի վրայ բաղմած ընդունում էր այցելուին եւ լսում նրանց խնդիրը : Դահլիճի այցելուների մէջ դասուում էր ե'ւ մի հայ քահանայ , որը եկել էր ներկայանալու կայսեր մի կարեւոր գործի համար , որ զեռ զաղտ-

ներքէր ամենի համար եւ այդ էր պատճառը, որ դեռ նրա վրայ ոչ ոք ուշադրութիւն չէր դարձնում:

Իբրեւ մի անհշտան հայ եւ այն էլ քահանայ, նա կարգից դուրս դեռ չատ պիտի սպասէր, մինչեւ որ արմանաւոր կայսեր տեսութեանը, որովհետեւ ամենից ասած ընդունւում էին պաշտօնական եւ զինուորական անձինք, որոնք մեծ յարգանք էին վայելում այդ ժամանակ թէ պալատում եւ թէ քաղաքում:

Միջին հասակի տէր մարդ էր այդ քահանան, ճաղատ եւ խորամանկ աչքերով, որոնք թաղնուած էին նրա դուրս ընկած յօնքերի տակ: Մոռուել ցանցաւ եւ չէկ, իսկ դէմքի արտայայտութիւնը խորխտ եւ յանդուգն: Արդէն մի քանի ժամից աւելի էր ինչ նա սպասում էր, բայց դեռ իրեն չէին հրաւիրել: Երեւում էր, որ անհամբերութեամբ սպասում էր այն րոպէին երբ իրեն ներս կը հրաւիրէին եւ իւր դործը կը վերջացնէր:

Ըստ երեւոյթին այդ «գործը» նրան մեծ անհանգստութեան մէջ էր գցել, Նա մինչեւ անգամ մի քանի սնդամ մտածեց դուրս գնալ պալատից, թողնել իւր մտադրութիւնը, բայց կրկին զսպում էր իրան, սպասում էր հետեւանքին. սպասում էր վերջացնել իւր գործը, որից կախուած էր իւր ապանովութիւնն ու երջանկութիւնը: Այդպէս էր նա կարծում, այդպէս էր նա համոզուած:

Վերջապէս հերթը նրան հասաւ եւ նրան ներս հրաւիրեցին: Առաջին անգամ նրա սիրտը դող ընկաւ, բայց յետոյ ինքն իրեն հաւաքեց եւ ներս մտաւ կայսեր առանձնասենեակը: Երկիւղածութեամբ նա բարձրացրեց աչքերը եւ տեսաւ, որ ինքը Յուճայ հզօր կայսեր առաջն է գտնուում: Նա իսկոյն ծռնել չօքից եւ համբուրեց կայսեր զգեստների ծայրը:

Կայսրը խորխտ էր եւ դեռ չէր արժանացնում իւր հայեացքն ուղղելու դէպի մի հայ ողորմելի քահանան: Վերջապէս նա խօսեց:

— Ո՞վ ես եւ ի՞նչ ես ցանկանում, ասաց նա:

— Կիրակոս հայ քահանայ կասեն ինձ, ամենահզօր կայսր, ասաց ողորմուն ձայնով քահանան եւ մեկնեց դէպի կայսրը թղթի մի փաթեթ:

Միքայէլ կայսրը կարդաց թուղթը եւ գունատուեց: Ուրախութեան թէ՛ բարկութեան վրդովմունք էին որ անցան կայսեր դէմքի վրայ — յայտնի չէր, միայն թէ թղթի ընթերցումը խոր տպաւորութիւն պարծեց նրա վրայ: Ըստ երեւոյթին նա այդպիսի բան չէր սպասում: Նոր միայն նա իւր զինուորականների հետ խօսում էր Հայաստանի մասին եւ ծրագիրներ էր կազմում Հայաստանը ձեռքը ձգելու եւ յանկարծ, րադի բերմունքով, նրա ձեռքին տալիս Հայոց Յովհաննէս-Միքատ թագաւորի առ իւր նախորդն ուղղած կտակի թուղթը, որով նա Հայաստանը Յոյներին է յանձնում:

— Ո՞ր վ առեց քեզ այս թուղթը , հարցրեց կայսրը :

— Ձեր նախորդ կոստանդին կայսրը , Տէր , նա մահուան անկողնում կանչեց զիս եւ տալով այդ թուղթը հրամայեց յիս տալ Հայոց Յովհաննէս-Սմբատ թագաւորին , սակայն ես . . .

— Սակայն դո՞ւ . . .

— Ես պահեցի ինձ մօտ , որպէս զի յանձնեմ Ձերդ Մեծութեանը , կայսրը լուռ , ապուշ կրթած աչքերով նայում էր դաւաճանին ու կարծես մտքումը ասում « հայրենիքիդ ստոր եւ ցած դաւաճան » : Նա սոսկումով լսում էր Կիրակոս քահանայի խօսքերը եւ դարմանում, որ այդ ասողը հայ է եւ այն էլ հայ քահանայ :

— Ի՞նչ ես ուզում սորա փոխարէն , հարցրեց կայսրը մի փոքր լռութիւնից յետոյ :

— Ահա այս նամակի մէջ իշխած է ամեն ինչ , պատասխանեց Կիրակոս քահանան եւ յանձնեց կայսերը մի ուրիշ գրութիւն , կայսրը կարդաց եւ այդ նամակը ու գոհունակութեան ժպիտը փայլեց նրա դէմքի վրայ : Այդ նամակն էլ հայ իշխան Վեստ Սարգսիցն էր , որ Հայաստանը Յոյներին էր խոստանում տալ , միայն թէ վարձատրէին իրեն : Նա ամեն պատրաստակամութիւն էր յայտնում օգնելու Հայաստանը Յոյների ձեռքը տալու :

— Ասա , խնդրի՛ր ինձանից ինչ որ ցանկանում ես : Ես կը կատարեմ քո խնդիրը , ես տեսնում եմ , որ դու հաւատարիմ ծառայ ես ինձ , ասաց կայսրը ժպիտը երեսին :

— Ես Ձերդ Մեծութեան ասողջութիւնն եմ ցանկանում եւ խընդրում եմ վարձատրել ինձ , որպէս զի ապահով անձկացնեմ կեանքիս վերջին միացորդը , ասաց Կիրակոս քահանան խոր գլուխ իջեցնելով :

Միքայէլ կայսրը ցաւակցաբար գլուխը շարժեց : Նա զգաց որ անպիտան քահանան իւր ապահովութեան համար ծախում է իւր հայրենիքի ազատութիւնը , ուստի դառնալով դէպի իւր պայտասականները ասաց .

— Ամենալաւ պատիւներ տալ այս քահանային եւ մեծ քանակութեամբ ոսկով վարձատրել : Սա մեծ ծառայութիւն է անում մեզ : Ապա դառնալով Կիրակոս քահանային աւելացրեց .

— Յայտնեցէ՛ք իմ համակրանքը Հայոց թագաւորութեան իշխան Վեստ Սարգսին եւ ասացէ՛ք , որ նա էլ կը վարձատրուի ինձանից եւ շուտով իմ զօրավարներից մէկին կուղարկեմ Հայաստանը գրաւելու , այն ժամանակ , ես վստահ եմ , որ Հայերը ազատ շուշ կը քաշեն զանազան բազախիդիս իշխանների բռնութիւններից եւ բարբարոսների յարձակմունքից :

Կիրակոս քահանան խոր գլուխի տուեց , կրկին համբուրեց կայսեր զգեստի փեշի ծայրը եւ գոհ սրտով դուրս գնաց :

Ամեն ինչ կատարուել էր . . .

է.

Ծերունի հայրենասերը

1040 թուականին Վախճանուելով Յովհաննէս-Սմբատ Հայոց թագաւորը, Հայաստանը երկրուն դրութեան մէջ ընկաւ: Վերջին օրհասը մօտ էր եւ Բագրատունեաց շառաւիղը պիտի հանգչէր ընդ միշտ: Այդ էր թուլամորթ թագաւորի կտակը, այդ էր նրա թողած յիշատակը: Նա մեռնելով ժառանգ չ' թողեց, Ո՛չ, թողեց. բայց ոչ կենդանի, խօսուն արարած, որը կարողանար լուսնալ իւր խաչատուակ թուլամորթութիւնը, այլ մի թուղթ, մի կտակ, որով իւր նախնիքներից սրբապորձուած երկիրը իւր մահից յետոյ յանձնուեալ էր Յոյններին: Շատ թանկ ծախեց իրեն, հազարաւորների եւ տասնեակ հազարաւորների արիւնով ու տանջանքով ապահովեցրեց իւր վերջին օրերը եւ ազգի ազատութիւնը կորցնելով գերեզման իջաւ . . .

Սե՛ւ յիշատակ ձիշտ այդ ժամանակն էր եւ դեռ թուլամորթ թագաւորի հոգին պտտւում էր Անիի վրայ, երբ հայ իշխաններից մէկը՝ Վահրամ Պահլաւունին մեւ սուգի մէջ էր մտել: Նա սուգ էր պահում ո՛չ թէ թագաւորի համար, այլ ազգի, Անիի 1001 եկեղեցիների համար: Նա՛ զգում էր, որ նրանք պիտի կործանուին, որ Հայաստանը պիտի կործանուի իսկ իւր ազգը օտարներին ոտնակոխ լինելով պիտի տանջուի, չարչարուի եւ անէծք միայն պիտի կարդայ իւր թագաւորին:

Վահրամ Պահլաւունուն յայտնի էր թագաւորի կտակի գոյութիւնը եւ այդ բանը խիստ յուզում եւ կսկծեցնում էր նրա սիրտը: Երեք օր էր նա դուրս չէր եկել, ոչ ոքի երևւ չէր ուզում տեսնել, ոչ ոքի չէր ուզում ընդունել, այլ փակուած իւր սենեակում՝ ընկել էր մտածութեանց ծովը եւ մի ելք էր փնտռում Հայաստանը այդ անեականի դրութիւնից ազատելու. բայց ոչ մի բանի վրայ չէր կարողանում կանգ առնել: Մըտքերն անարկու կերպով պաշարում էին նրան եւ սակն ու վրայ անում նրա սիրտը: Երբեմն երբեմն այդ մտքերը վիթխարի դազանների նման գլուխները վեր էին բարձրացնում եւ յուզում էին նրա սիրտը, ճնշում, տակն ու վրայ անում նրան, կարծես պիտի ցամաքէր նրա արիւնը երակների մէջ կամ ցնդէր ուղեղը: Այդ ժամանակ մի վայրենի մոռչիւն միայն դուրս էր թռչում նրա բերանից եւ նրա աչքերից բոց եւ կրակ ցայտում: Վայ այն թշնամուն, ով այդ ժամանակ նրա առաջ գուրս կը գար. նա պատրաստ էր նրա արիւնը անգամ խմելու: Իսկ երբեմն մըտքերը նրան գուրգուրում էին, փայփայում եւ իրենց թևերի վրայ տանում նրան ո՞վ գիտէ ո՞ւր: Այդ ժամանակ միայն նրա աչքերի մէջ երեւում էին արտասուքի վճիռ կաթիլներ, որոնք գլորուելով նրա ալեգարդ մօրուքի վրայից, ընկնում էին ցած: Խոնչ արցունքներ էին դրանք,

ուրախութեան թէ՞ տրտնութեան, վշտի թէ՞ բերկրանքի — յայտնի չէր, միայն թէ այդ ժամանակ նրա սրտից դուրս էր թռչում մի այնպիսի հառաչանք, որ խորին կսկծի արտայայտութիւն էր նշանակում: Եւ այդ հառաչանքները միայն քիչ շատ ամոքում էին ծերունի հայրենասիրի սիրտը . . .

Հենց այդ տեսակ դրութեան մէջ էր ծերունի Վահրամը, երբ իւր սենեկի դուռը բացուելով, չէմփի վրայ երեսաց նրա աղջիկը, որ տասնուվեց զարուն տեսած մի գեղանի օրիորդ էր: Ծերունին չփոթուեցաւ, նա ուզեց իւր արցունքները, իւր վիշտը թագցնել իւր աղջկանից, բայց ուշ էր:

— Հսո՛յր, դու լալի՞ս ես, կանչեց օրիորդը եւ փաթաթուեց հօր վզովը:

— Գոհար, սիրելի աղջիկս, ի՞նչու եկար վրդովելու քո հօր խաղաղութիւնը, պատասխանեց Վահրամը եւ համբուրեց աղջկայ ձիւնափայլ ճակատը:

— Ա՛խ, հա՛յր, դու արտասուում ես, առանց հարցնելու թէ ինչպէս բաբախում է սիրտս եւ ինչպէս չփոթւում հոգիս երբ ես քո արցունքներն եմ տեսնում: Միթէ՞ դու քո Գոհարին չե՞ս ճանաչում, որ թագցնում ես ինձից քո վիշտը, քո արամութիւնը: Ասա ինձ, հայր, ի՞նչ փոթորիկ է սպասում հայրենիքին, ինչ վտանգ է սպառնում Հայաստանին, որ քեզ ստիպում է լալու եւ արտասուելու:

— Զէ՛, Գոհարիկ, քո զգայուն սիրտը չի դիմանայ այն հարուածին, որը պատրաստում է հայրենիքին: Ես գիտեմ, որ դու հօրդ պէս սիրում ես հայրենիքիդ, ուստի եւ վախենում եմ քեզ յայտնելու այն դոյժը, որը պատւում է մեր Անիի գլխին:

— Ի՞նչ է հայրիկ, դու ինձ սարսափեցնում ես:

— Այո, աղջիկս, սարսափելի է, խիստ սարսափելի:

— Ի՞նչ, մի՞թէ կրկին ապստամբութիւն կամ մի որ եւ է իշխանի ստորութիւն ես լսել:

— Ո՛չ, ո՛չ, հօրդ երակներին մէջ վախկոտի արիւն չէ վազում, որ երկիւղ կրի մի որ եւ է իշխանի դաւաճանութիւնից, բայց այժմս դրանից սոսկալի բան է սպառնում մեր գլխին:

— Հա՛, հասկանում եմ: Կրկին Վեոտ Սարգսի խարդախութիւնները կը լինեն քեզ վրդոված:

— Անին ձեռքներիցս դնում է, աղջիկս, թագաւորը, ո՛հ, այն թուլամորթ թագաւորը իւր կատկով Անին յանձնում է Յոյներին իւր մահից յետոյ, իսկ այժմ մենք թագաւոր չունենք, գլուխ չունենք: Անիի գահը թափուր է եւ այդ գահի համար ո՞վ գիտէ ինչեր է ծրագրում մեր ինամակալը՝ իշխան Վեոտ Սարգիսը:

— Ի՞նչ պիտի ծրագրի, մի՞թէ դու եւ մեր իշխանները թոյլ կը տաք, որ Վեոտ Սարգիսը ոտնատակ տայ օրինաւոր ժառանգի իրաւունքը: Զէ՞ որ Գագիկը կենդանի է:

— Այո՛, կենդանի է, բայց ո՞ւր է պահուած նա: Անմեղ գառը

ի՞նչ պիտի անի գայլի ճանկերում : Վեհո Սարգսի երեսից փախել են պատանի Գագիկը եւ մեր հայրենասէր իշխանները, իսկ մի քանի իշխաններ Վեհո Սարգսի ձեռքի կոյր դործիքն են դարձել : Հայաստանը գտնուում է ներկայումս այդ խաբերայ իշխանի ձեռքին, որը թեւ առած Յոյներից կարծես ձգտում է դահն էլ ձեռք բերել թէկուզ քահագուի էլ Հայաստանը : Ահա թէ ի՞նչն է ստրատիեցնում ինձ . . .

— Հայր, մի՞թէ քնած են բոլոր իշխաններն էլ, մի՞թէ չի գտնուում նրանց մէջ պարտաճանաչը, հայրենիքի վշտին ամոքողը, որ թոյլ են տալիս Վեհո Սարգսին իւրն անելու . . .

— Ձէ, դեռ ամեն բան վերջացած չէ : Դեռ մեռած չէ Վահրամը, որ թոյլ տայ Վեհո Սարգսին գահը յափշտակելու, սակայն ես վախենում եմ, որ Վեհո Սարգսը Յոյների օգնութեամբ մեծ չլաս պատճառի Հայերին : Ձէ՞ որ ըստ Յովհաննէս-Սմբատ թագաւորի կտակի Անին այժմ Յոյներին է պատկանում : Մի՞թէ նրանք այս համեղ պատառը ձեռքնեւրից բաց կը թողնեն, առանց առիթից օգտուելու :

— Անիծուեն դաւաճանները, անիծուի Վեհո Սարգսը, որ Հայաստանը արեան ասպաղէզ պիտի չինի, կանչեց Գոհարը եւ նրա աչքերում արցունքներ երեւային :

— Մի վրդովուել, Գոհարիկ, ես գիտեմ, որ դու սիրում ես հայրենիքդ, որ դու կհանքդ էլ չես խնայի սիրուն Անիի համար, ուր մնաց որ դու մտածէիր քո Հարպիկի համար : Ձէ՞ որ, եթէ քո նշանած Հարպիկը ընկնի պատերազմի մէջ, այդ քո անուան համար փառք է :

— Ոչ թէ նա, այլ ես եւս եթէ ընկնեմ Անիի փլատակների տակ մեծ երանութիւն է ինձ համար : Ես սիրում եմ այն աղամարդին, որը իւր հայրենիքի համար իւր կուրծքը դէմ կը տայ պաշտպանելու եւ ոչ թէ անարդ գիւղուորի նման փախուստ կը տայ կռուի դաշտից : Հարպիկին ես ճանաչում եմ. նա վախկոտներից չէ եւ վայ նրան, ով նրա սրի բերանը կընկնի :

— Այո՛, Գոհարիկ, այո՛, իմ յոյսն էլ Հարէլի որդոց վրայ է : Ես գիտեմ, որ նրանք, բոլորն էլ, չորս եղբայրն էլ, որոնց թւում եւ քո Հարպիկը, քաջ եւ հայրենասէր աղաներ են : Նրանք փախուստ չեն տալ կռուի դաշտից, եթէ իրենց կհանքն էլ դնելու լինեն. իսկ Հարպիկը՝, այդ ազնիւ, հայրենասէր աղան արժանի փեսայացու է քեզ :

— Այո, նրանք արժանի են քո դավաճանքին, հայրիկ, եւ կը տեսնես, որ քո աղջիկն էլ յետ չի մնայ նրանցից, պատասխանեց Գոհարիկը եւ նրա աչքերը փայլեցին մի տեսակ ոգեւորութեամբ :

Վահրամը յուզուեց : Նա զրկեց աջջկան եւ մի համբոյր դրոշմեց նրա ճակատին. սակայն Վահրամ իշխանի սիրտը հանգիստ չէր : Նա ըզգում էր, որ մի ինչ որ չարագուշակ բան պտտւում է Անիի գլխին . . .

(Շարունակելի)

ԲԱԳՐԱՏ ԱՅՎԱԶԻԱՆԻՑ